

מרן רבי אברהם אלקנה כהנא שפירא שליט"א

וראש ישיבת "מרכז הרב"

שובה ישראל

א. בר"ה י"ז ע"ב אמר ר' יוחנן גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם וכו', ת"ש יורדי הים באניות וגו' ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו יחוגו וינעו כשכור וגו' ויצעקו אל ד' בצר להם וגו', עשה להם סימניות כאכין ורקין שבתורה, לומר לך צעקו קודם גזר דין נענין, צעקו לאחר גזר דין אינן נענין. הני גמי כיחידין דמו. והדבר תמוה מאוד מפני מה יורדי הים נחשבים כיחידים. וכבר עמד ע"ז הריטב"א שם.

ונראה שהביאור הוא לפי דברי התוספתא במסכת תענית פ"ב הי"א, כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ וגו', רבי יהודה אומר מבול של כל בשר אין מביא אבל מבול של יחידים יש, כיצד נפל לים, טבעה ספינתו בים ומת, הרי הוא מבולו. והיינו שהברית שלא היא מבול עוד כוללת בתוכה גם שלא יטבעו בני האדם במים, אלא שברית זו היא לציבור ולא ליחידים, וכל טביעות במים הם לעולם מצד גזירה על כל יחיד ויחיד שדנים אותו בפני עצמו, ואין גזירה על ציבור שיטבע. וזהו ביאור דברי הגמ' בר"ה הנ"ל שיורדי הים כיחידים דמו, כי ההפרש בין יחיד לרבים לענין קריעת גז"ד ע"י תשובה הוא תלוי במהות הגז"ד אם דנו את האדם בתור יחיד או כחלק מהציבור, וכלשון הגמ' להלן וגזר דין דציבור מי מקרע וכו', וכמפורש בריטב"א שם, ומש"כ בתוס' שם ט"ז ע"א ד"ה כמאן, דתפילה דרבים שאני דגזר דינם נקרע כדלקמן, וההיא דשבת דהנכנס לבקר את החולה אומר המקום ירחם עליך ועל חולי עמו ישראל, יש לישב כה"ג דדמיא לרבים, דהוה מצלי בהדיא על כל חולים. ביאור הדברים הוא דבזכות התפילה דנים אותו עתה בתוך הרבים, וזה בסתם יחיד, אבל ביורדי הים לעולם אין דנים אותם אלא כיחידים. וכפי שמצינו להיפך במלך שגז"ד נקרע אעפ"י שהוא יחיד וכמ"ש בברכות ד"י בחזקיה המלך, וביאר הטו"א בר"ה שם דמלך שאני דדמי ושקול כנגד הציבור. וה"ה להיפך ביורדי הים כשהם רבים ומתפללים יחד דנים אותם כיחידים כנ"ל. ולכן יורדי הים שנגזר עליהם להיטבע, מאחר שע"כ דנים אותם ע"ז בתור יחידים, לכן אין להם מעלה זו.

ב. והנה בעיקר הענין של קריעת גז"ד ע"י תשובה יש לעיין במ"ש בר"ה ט"ז ע"ב א"ר יצחק ד' דברים מקרעין גזר דינו של אדם, אלא הן, צדקה צעקה שנוי השם ושנוי מעשה וכו' שנוי מעשה דכתיב וירא הא' את מעשיהם וכתיב וינחם הא' על הרעה וגו'. ופרש"י שנוי מעשה, שב מרעתו. וכתב ע"ז הריטב"א שם, ולא נהירא דהא פשוטא שאם אינו שב מדרכיו כטובל ושרץ בידו הוא שאין מועיל לו שום

מתוך שיחה שנאמרה בישיבה. נרשם ע"י השומעים.

תשובה. ונראה שרש"י למד ממה שהביאו מקור לשנוי מעשה מקרא דאנשי נינוה ששם לא נזכרו כל גדרי התשובה חרטה וקבלה לעולם, אלא שעזבו חטאם, ולדעת ר' יוחנן בירושלמי תענית פ"ב ה"א גם את עזיבת החטא לא קיימו בשלימות, כמ"ש ומן החמס אשר בכפיהם, מה שהיה בכף ידם החזירו, מה שהיה בשידה תיבה ומגדל לא החזירו, וכך מפורש בבית א' שער התשובה פי"ב, ותשובה כזו ודאי לא מהני שיפטר מהדין, אלא ע"כ שהכונה במ"ש כאן מבטלין גז"ד של אדם היא שמבטל בעת את הגזירה שנגזרה עליו אבל לאח"ז שוב ידונו על החטאים שעדיין קיימים ועומדים, וכעין מש"כ התור"י ביומא פ"ו ע"ב עמש"ש תשובת המוחלטין מעכבת את הפורענות ואע"פ שנחתם עליו מיהו מ"מ סופו לבא לידי תקלה, שאין גז"ד של יחיד נקרע כדאמרינן בר"ה. והיינו שהתשובה לאחר גז"ד מועילה לעכב את הפורענות. וה"נ בתשובה כזו שאין עמה חרטה וקבלה על להבא לעולם, גם אם תשובה גמורה מקרעת גז"ד לגמרי אבל תשובה כזו אינה מועילה אלא לקרוע את הגז"ד שנגזר עכשיו אבל לאח"ז ישובו וידונו אותו. וביאור זה בלפנותא מהאמור על נינוה נראה לכאורה גם מב"ר פר' מ"ד פי"ב, רב יודן בשם רב אלעזר, שלשה יבירים מבטלים גזירות רעות, ואלו הן תפילה וצדקה ותשובה וכו', ויכנעו עמי אשר קרא שמי עליהם, ויבקשו פני, וישובו מדרכיהם הרעים, זו תשובה. רב הונה בר רב וספך אמר אף שנוי שם ומעשה טוב וכו', מעשה טוב מאנשי נינוה שנאמר וירא א' את מעשיהם וגו'. הרי דמאנשי נינוה לא יליף לתשובה אלא למעשה טוב, ויל"פ שתשובה היינו כששב לגמרי בכל גדרי התשובה, ומעשה טוב היינו רק ששב ממעשים רעים למעשים טובים, ולדעת ר"א רק תשובה גמורה מבטלת גז"ד, אבל לדעת ר' הונה גם כששב ממעשים רעים לעשות מע"ט מהני לבטול גז"ד וכדברינו יעיל. אמנם מדברי הרמב"ם בפ"ב מהוי תשובה ה"ד נראה שהוא מפרש כונת ומדרש שתשובה היינו להתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו, ומעשה טוב היינו שמשנה מעשיו כולן לטובה ולדרך ישרה, עיי"ש שמנה ששה דברים המקרעין גז"ד, בגמ' לא מנו אלא חמשה, והמקור לדבריו הוא במדרש הנ"ל.

עכ"פ רש"י סובר שתשובה האמורה כאן היא עזיבת החטא כפי שמוזכר כאנשי נינוה, והיא מבטלת לשעה את העונש. וזוהי כונתו במ"ש ששינוי מעשה היינו ששב ורענו, ולא הזכיר שעשה תשובה, כי כאן מיירי בעזיבת החטא כאמור

ג. ובאמת יש להבין מ"ש במכילתא פר' בא שיונה לא רצה להשלח לנינוה משום שהגויים קרובים לתשובה ועי"ז יתחייבו ישראל, והרי לבסוף לא היתה תשובתם ולמה, שלא היתה שם חרטה וקבלה לעולם, ולדעת ר' יוחנן גם עזיבת החטא לא היתה שלמה כנ"ל. וביאור הדבר הוא שתשובת הגויים שאינה באה מתוך טהרת לב ומתוך מחשבה קדושה אלא מרצון אנוכי, כמ"ש בב"ב י ע"א כל צדקה וחסד אומות עובדי כוכבים עושים חטא הוא להן לפי שאין עושין אלא להתגדל בו וכו', כן למרות שהם קרובים לתשובה אינם מגיעים אלא לעזיבת החטא בפועל עתה

בשעת התשובה אבל לא לדברים שכלכ שבגדרי התשובה דהיינו החרטה על שעבר והקבלה הגמורה לעתיד, שדברים אלו דורשים לב טהור וקדושת מחשבה. ומשום זה גופא הם קרובים לתשובה, כי מאחר שאינם חשים בעומק הלב את הצורך שהתשובה תהיה עם חרטה וקבלה גמורה לעתיד, לכן עשיית תשובה קרובה ונוחה להם מישראל, שישראל מתוך הרגשתם והבנתם הפנימית, ע"י עומק טהרתם וקדושתם הגנוזה בתוכם, מכירים ויודעים שענין התשובה השלמה הוא בשלושת גדרי התשובה במלואם, עזיבת החטא החרטה והקבלה הגמורה לעתיד, ועד שאינם מרגישים בעצמם שהם מדרגה זו אינם שבים

ד. ונראה עוד, שישנה תשובה מחמת עצמה וישנה תשובה מצד תורה, דהיינו מכח מצות תשובה, וקיום מצות תשובה אינו אלא עם כל שלושת גדרי התשובה, והרמב"ן בפר' נצבים עה"כ כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאה היא ממך וגו' כתב שהמצוה הזאת על התשובה הנזכרת למעלה בפרשה, כי והשבות אל לבבך, ושבת עד ד' א', מצוה שיצוה אותנו לעשות כן. ודבריו לכאורה שלא כמבואר בעירובין כ"ה ע"א על פרשה זו שהיא עוסקת בתלמוד תורה כמש"ש לא בשמים היא, שאם בשמים היא אתה צריך לעלות אחריה וכו', ומיירי בת"ת כמבואר שם לעיל. אולם לדעת הרמב"ן נראה שהביאור הוא שקאי על לימוד מצות התשובה שיש בה הלכות ודינים כשאר מצוות התורה, וגם יש בה מדרגות רבות וחילוקי כפרה, וכ"ז בכלל האזהרה על מצות תשובה, ולכן למדו מפרשה זו על דרכי תלמוד תורה בכלל. וכח תשובה זה שנובע מצד קדושת התורה וציוויה על התשובה, אינו אלא בישראל מקבלי התורה. ועל תשובה זו אמרו חז"ל שמביאה רפואה לעולם, שנאמר ארפא משוכתם, (יומא פ"ו ע"א) כי כח התשובה שנובע מהתורה פועל בעולם כולו, וכדרך שאחז"ל שכל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה התמלא העולם כולו בשמים, (שבת פ"ח) וה"נ תשובה שמכח התורה מעלה ומתקנת את מדרגת העולם.

ויש בכח תשובה זה שמצד התורה השפעה אף לדורות כהשפעת כח התורה, קול גדול ולא יסף ות"י ולא פסיק, וע"ז אמרו שדוד המלך הקים עולה של תשובה והיינו שעבודת התשובה של דוד היתה במדרגת עול, כלומר לא רק שעבוד והכנעה לשעות וימים, אלא שכל ימיו עסק בעבודת התשובה, בתפילה ובדאגה על קבלת תשובתו, וע"י עבודה גדולה זו הושפעה בעולם לדורות שפע רב ממדרגה זו של עול התשובה.

ה. והנה כאמור למעלה מצינו שתשובה מועילה גם בגויים, כמו שנאמר באנשי ינונה וירא הא' את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה וגו', ובירושלמי סנהדרין פ"א ה"ה אמרו שיונה אמר יודע אני שהגויים קרובי תשובה הן וכו' והם עושים תשובה, והקב"ה בא ופורע משונאיהן של ישראל וכו'. וכיו"ב אמרו בתנחומא ויקרא פי' ח'.

אולם בתנחומא האזינו פי' ד' אמרו, "כתיב ישא ד' פניו אליך וכתוב אחד אומר אשר לא ישא פנים. עושה תשובה נושא לו פנים. יכול לכל ת"ל אליך, ולא לאומה מעכו"ם".

והנה ענין תשובה הוא חסד מיוחד, ואם כי הקב"ה אינו חפץ במיתת רשע אלא רצה בתשובתו, מ"מ זה מצד החסד ולא משורת הדין וכמ"ש בירושלמי מכות הנ"ל שאלו לחכמה חוטא עונשו, אמרו להם חטאים תרדוף רעה וכו', שאלו לקודשא בריך הוא וכו' א"ל יעשו תשובה ויתכפר לו. אמנם נראה דכ"ז בב"נ, אבל בישראל התשובה מתקבלת גם מצד מדת הדין, שהרי כתיב בפר' נצבים בברית ערכות מואב, והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה וגו' והשבות אל לבבך וגו', ושבת עד ד' א' ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום בכל לבבך ובכל נפשך. משמע שכ"ז הוא בכלל הברית בין הקב"ה לישראל, וכשם שמכח הברית כשישראל הולכים בחוקות ד' ישנה הבטחה להעניק להם את הברכות, כן ישנה הבטחה לקבל תשובתן, שהרי אם אין זה בכלל הברית אלא רק חסד הרי שוב מתבטלת הברית כשחטאו, שהרי משורת הדין לא מהני כלל התשובה, ואם כי כשמתקבלת התשובה הרי יתכפרו אבל ברית אין כבר, וע"כ שזה גופא הוא בכלל הברית שיקבלו תשובתן ותחזור הברית של הברכה לקדמותה.

ו. והנה בר"ה י"ז אמר ר' יוחנן גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם וכו' מיתבי השב בינתיים מוחלין לו, לא שב בינתיים אפילו הביא כל אילי נביות שבעולם אין מוחלין לו. לא קשיא, הא ביחיד הא בציבור. ולפי האמור יל"פ דמצד מדת הרחמים אין התשובה מועילה שלא יענש אלא קודם גז"ד, אבל מצד כריתת הברית מועילה התשובה גם לקרוע גז"ד. אבל כריתת הברית אינה אלא על תשובת הציבור ולא על תשובת היחיד. ולפי"ז יתכן שכונת התנחומא בפר' האזינו הנ"ל שכעשיית תשובה הקב"ה נושא פנים לישראל דוקא ולא לגויים, היינו לאחר גז"ד, שלישראל שיש כריתת ברית על קבלת התשובה יש נשיאת פנים, משא"כ לאוה"ע.

ז. ברמב"ם פ"א מהלי תשובה ה"א כתב, עשרים וארבעה דברים מעכבים את התשובה, ארבעה מהן עון גורל, והעושה אחת מארבעתן אין הקדוש ברוך הוא מספיק בידו לעשות תשובה לפי גודל חטאו. ואלו הן, המחטיא את הרבים וכו'. משמע מדבריו שארבעה אלו אינם משלימים התשובה, אבל אין עיכוב בתחילת עשיית תשובתם, וצריך ביאור.

והנה ביומא ל"ח בא לטהר מסייעין אותו. וכיו"ב בשהש"ר ה' ג' אמר הקב"ה לישראל בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודו של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו. ויש להבין, הרי ודאי דבעי עכ"פ חרטה וקבלה ועזיבת החטא שהם עיקר התשובה, וא"כ שוב מה צריך לסיוע ולפתח נוסף. ויתכן לבאר לפי"מ שאמרו בירושלמי תענית פ"ג ה"ד, אילולא שאמרו ישראל

בהר הכרמל ה' הוא האלקים ה' הוא האלקים לא ירדה האש מן השמים ושרפה את הקרבנות. ופי' בקה"ע שם וז"ל: ואע"ג דקודם שאמרו ד' הוא וגו' ירד האש ושרף הקרבנות, מ"מ ממה שאמרו ה' הוא וגו' בראותם האש שמעינן שכבר אמרו מקודם שאם ירד האש יאמינו בה' ובאליהו עבדו, ודייק ליה מדכתיב מקמי הכי היום יודע כי אתה א' בישראל, ש"מ שכך קבלו עליהם בפירוש, עכ"ל. ויל"פ עוד שממה שהסכימו העם לדבריו של אליהו שמי שיענה באש הוא הא' וענו כל העם ויאמרו טוב הדבר, היתה זו התקרבות לתשובה. ועכ"פ משמע מהירושלמי שישנה מעלת תשובה גם כשאדם אינו גומר בדעתו בהחלט לשוב מדרכו הרעה, אלא הוא רק מוכן לאפשרות לשוב, שהרי קודם שירדה האש עדין לא שבו בהחלט מהבעלים, אלא רק התעוררו להסתפק באמיתת הע"ז, וגם בכך ישנה מעלה שזיכתה אותם להתגלות הנס של ירידת האש ושריפת הקרבן, ובאו לידי תשובה גמורה באמונה שה' הוא האלקים.

ולפי האמור יתכן שהכונה בדברי הגמ' ביומא הנ"ל שהבא לטהר מסייעין אותו היינו שגם מי שלא הגיע למדרגת שב בתשובה אלא הוא רק מתעורר ומוכן לעשיית תשובה, והוא זקוק לסיוע להגיע למדרגת התשובה, הרי הוא זוכה מחמת התעוררותו זו לסיוע להגיע למדרגת התשובה, וכדברי הירושלמי הנ"ל במעשה אליהו וישראל בהר הכרמל. וכך גם יל"פ בכוונת השהש"ר הנ"ל שע"י פתיחת פתח של תשובה כחודה של מחט הקב"ה פותח פתחים שעגלות וקרוניות נכנסות בו, שהכונה היא למצב כזה של התעוררות והסכמה שיש מקום לעזוב את החטא, והקב"ה פותח פתח של תשובה גמורה בעזיבת החטא וחרטה וקבלה, שהיא הפתח הגדול של תשובה גמורה. וא"כ יל"פ שבארבעת הדברים שאין הקב"ה מספיק ביד העושה לעשות תשובה, הכונה היא שהסיוע והפתח שבאים מצד הקב"ה למי שרק מוכן לתשובה כדברינו למעלה, אותם מונע הקב"ה מבעלי עבירות אלו. ובאמת יל"ע בתשובת ישראל אז ממש"כ הרמב"ם בפ"ו מהל' תשובה ה"ז, וכן ישראל בימי אליהו לפי שהרבו לפשוע מנע מאותן המרבים לפשוע תשובה, שנאמר ואתה הסיבת את לבם אחרנית, כלומר מנעת מהן התשובה. וכ"כ בהקדמה למסכת אבות. ולפי דבריו צ"ל שהטעם שאח"כ בכל זאת שבו וקראו ד' הוא הא', הוא בזכות תפילת אליהו שיבוטל גזר דינם זה שלא ישובו. וכיו"ב מצינו בירושלמי ברכות פ"ט ה"א ברואה מקום שנעקרה ממנו ע"ז שמתפלל יהי"ר שתשיב לב עובדיהם לעובדך, ולא נמצא מתפלל על עובדי ע"ז וכו' שכל זמן שאדם חי יש לו תקוה. ע"ש בר"ש סרלאו. וכך גם הביאור במה שזכו להרהור תשובה זה שאם תרד האש ישובו לד', שכ"ז משום זכותו של אליהו. ויל"ע עוד מהגמ' בברכות ל"ב ע"ב אליהו הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר ואתה הסיבות את לבם אחרנית. משמע שזה לימוד זכות על תחילת חטאם. ובאמת מהמדרש בפר' בא עה"כ כי אני הכבדתי את לבו משמע לכאורה שדברי הרמב"ם שנויים במחלוקת וכ"נ מפרד"א (פמ"ג). אבל יתכן שגזירה כזו למנוע ממי שהרבה לפשוע לשוב היא רק על תשובה מוחלטת ולא

על הרהור לשוב, וכפי שמצינו בפרעה שגם עליו נגזר כן כמש"כ כאן הר"מ, ומפורש בקרא שאמר כמה פעמים שישוב, אלא שחזק ד' את לבו.

ח. ובפשטות יתכן לבאר את ענין הסיוע והפתח הנ"ל, דמאחר שבע"ת צריך לעמוד תמיד בקבלתו, והדבר הוא מהמעלות הקשות והעליונות של התשובה, וכמבואר בשע"ת שער ראשון אות מ"ט שהמדרגה העליונה מן התשובה שהיא המגעת עד כסא הכבוד היא בעזיבת חטאן כשנודמן לידו, ובאם לא נודמן לידו יוסיף בנפשו יראת חטא עד שישגיג כח זה, ודי במה שבוחן לבות ידע שהוא במדרגה זו. ועיין בר"מ פ"ב מהל' תשובה ה"ב. ועל מדרגה זו בא הסיוע לבאים להטהר, והיא השער הרחב שנפתח לפני הפותחים בעיקר התשובה.